

KÉT ÉVFORDULÓ

FÖLDES ÉVA

ÜZENET

(Földes Ferenc halálának harmincadik évfordulóján)

1943. január 13-án tűnt el az urivi áttöréskor, még nem egészen harminchárom esztendőskorában. Ki volt, mi volt tulajdonképpen FÖLDES Ferenc?

Egyetemi végzettségét tekintve filozófus volt, hiszen a párizsi Sorbonne és a bolognai egyetem filozófiai fakultásán végezte tanulmányait s a filozófus Bertrand RUSSELről írta doktori disszertációját. A harmincas évek Horthy-Magyarországon azonban önmagában ez sem volt jó ajánlólevél: ezért a Francia- és Olaszországot megjárt filozófus nyelvórák adásával kereshette meg csupán kenyerét.

De nemcsak filozófus volt e szó legnemesebb — gondolkodó, értő embert jelentő — értelmében, hanem kommunista is, párizsi tanulmányai idején lett azzá.

Jó tollú publicista, esszéíró volt, aki önmagával együtt tollát is népe, a magyar nép jobb jövődjéért folytatott harc szolgálatába állította. Ezért kellett 1943-ban Ukrajnában büntetőszázadban elpusztulnia.

Amikor, aki tehette, külföldre menekült, ő akkor — 1939 őszén — jött haza Franciaországból.

DARVAS József írja: „... Amikor megkérdeztem tőle, hogy miért jött haza, furesálgodva és értetlenül nézett rám. Mint aki a kérdést se érti. Nem akart más sorsot, mint ami a népére várt. Illetve mindent meg akart tenni, hogy más sorsa legyen a népnek, mint amit az akkori uralkodó osztályok szántak neki. Kommunista volt; magyar patrióta...”¹

Feltett kérdésünkre tehát ez a barát és harcostárs válasza: „*Kommunista volt; magyar patrióta...*”

FÖLDES Ferenc már első párizsi tartózkodása után, a 30-as évek elején bekapcsolódott a magyar ifjúmunkás mozgalomba. Résztvett az ifjúmunkások római parti, szunyogszigeti kirándulásain. Együtt túrázott, úszott velük, majd — mint erre ezeknek a túráknak egyik részvevője, FELKAI Dénes visszaemlékezik — „ezután következett a tulajdonképpeni cél: a nemzetközi politikai beszámoló, amit FÖLDES Ferenc tartott az *Humanité* alapján. A politikai beszámoló megkezdése előtt kiválasztottunk egy mélyebb helyet, ide vonultunk. FÖLDES közepre ült, mi körülötte. Természetesen kiállítottunk figyelőket, akiknek jelezni kellett, ha csendőrök közelednek. Javában folyt a nemzetközi helyzet ismertetése, amikor az egyik figyelő pissegett. Mire észbe kaptunk, már körül voltunk véve csendőrökkel. FÖLDES — gyakorlott kiránduló lévén — felkészült erre: az *Humanité* eltűnt és ő az előre odakészített ADY-könyvből verseket olva-

¹ Földes Ferenc: Válogatott írások. Sajtó alá rendezte Földes Ferencné, az előszót írta Darvas József. Bp. 1967. 10.

sott fel . . . Részt vettem FÖLDES Ferenc politikai gazdaságtani szemináriumán is, amelyet a Börösök Szakszervezetében tartott. Igen jó előadó volt és szimpatikus ember, így a szemináriumát sokan látogatták . . .”²

1934-ben FÖLDES Ferencet letartóztatják — négy hónapi fogházbüntetésre ítélik.

1937-ben tanulmányai befejezése céljából Bolognába megy; itt szerzi meg, Bertrand RUSSELről írott disszertációjával, filozófiai doktori címét. E munkájában RUSSEL monizmusát a dialektikus materializmus talajáról bírálta.³ Tette ezt anélkül, hogy a marxizmus tételeire hivatkozhatott volna, hiszen Olaszországban ekkor már másfél évtizede a fasizmus volt uralmon, a kommunista párt illegálisba szorult, a marxizmus-leninizmus bármiféle terjesztése pedig szigorúan tilos volt.

A dialektikus materialista szemléletmód és módszer alkalmazását a tudományban már tíz esztendővel azelőtt a Sorbonne-on, Henri WALLON előadásait hallgatva sajátította el — ez volt marxista műveltségének, világnézetének alapja.

*

1939 első felét ismét Párizsban tölti. Ebben az időben jelenik meg az 1938 végén megalakult *Párizsi Magyar Írók Köre* havi folyóirata, az *Üzenet*, amelynek első száma 1939 márciusában lát napvilágot.

A Párizsi Magyar Írók Köre az itthonról elüldözött haladó emigráns magyar írók egyesülete, ők — TAMÁS Aladár, BÖLÖNI György, GEREPLYÉS László, FORGÁCS Antal, SZENES Piroska, PÁSZTOR Enikő, KÉMERI Sándor (BÖLÖNI Györgyné írói neve) LIGETI Vilma, PALOTÁS Imre — szerkesztik, írják a folyóiratot.

„Az *Üzenet* megjelentetésével munkánk új szakaszhoz érkezett — olvassuk az első számban —. Folyóiratunk hasábjai részben áthidalják a távolságot, mely otthoni társainktól elválaszt bennünket. Velük együtt kívánjuk folytatni tovább munkánkat; bízunk benne, hogy eredményes lesz és elérjük *a haladás és szabadság jegyében élő magyar írók összefogását.*”

Az első számától kezdve érdekes, tartalmas, harcoss folyóirat nem lehetett hosszú életű. Mint már említettük, 1939 márciusában jelent meg az első szám; az 1939 július-augusztusi összevont 5—6. szám egyben az utolsó is. A második világháború kitörése lehetetlenné tette az *Üzenet* további megjelentetését, amely fennállásának néhány hónapja alatt is igen fontos funkciót töltött be, hiszen nemcsak Franciaországban terjesztették, olvasták, hanem 100—200 példány rendszeresen Magyarországra is jutott belőle.

FÖLDES Ferencet az első számtól kezdve az utolsóig ott találjuk a folyóirat munkatársai sorában. Életútjának, túlságosan korán félbeszakadt — de csonkágában is gazdag, tanulságos, előremutató és előrevivő — életművének is értékes szakasza ez a párizsi félesztendő, amelynek több vonatkozásban hű tükre az *Üzenet*.

A folyóirat első száma FÖLDES Ferenc könyvismertetését közölte. Paul NIZAN *La Conspiration* (Az összeesküvés) című könyvét ismerteti, elemzi. „A regény fonala — mint írja — a fiatal intellektüelek útja a baloldal felé, pontosabban az út egy szakasza.” Húsba-vérbe vájó téma ez, olyan út, amelyet FÖLDES Ferenc

² *Felkai Dénes*: Földes Ferenc. A „S két szó között a hallgatás . . . Magyar mártír írók antológiája” című kötetben. Bp. 1970. I. 266—268.

³ A disszertációból részleteket közölt: Válogatott írások, 145—160.

maga is megjárta. Ezért méltán állapíthatja meg NIZAN könyvéről az érző, az értő jogán: „A polgári intellektüelből baloldali harcossá való átalakulás hű szakasza ez. Az út távolról sem egyenes”. A könyvben azonban „nincs egy hang sem, ami hamis lenne, ami ne a valóságból jönne. Nizantól még sokat várhatunk...” (Üzenet, 1. sz. 30—31.)

Az Üzenet 1939. júniusi 4. száma részletes beszámolót közöl „*A béke, demokrácia és a kultúra védelmére*” Paul LANGEVIN, a világhírű fizikus és Sir Norman ANGEL, a Nobel-békedíjas angol író által összehívott konferenciáról, amely május 13—14-én ülésezett a Maison de la Chimie dísztermében.

„Az összehívók célkitűzése — olvassuk — nagy, nemzetközi intellektuális egység megteremtése volt a békéért és a szabadságért.”

Huszonnyolc ország hatszáz küldötte jelent meg a konferencián, amelynek francia részvevői sorában ott volt Louis ARAGON, Julien BENDA, André MALRAUX, Henri WALLON és Marceiz CACHIN.

Angliát W. GALLACHER, Sir Stratford CRIPS, D. N. PRITT, Palm DUTT, Sir Archibald SINCLAIR, Lloyd GEORGE, J. B. PRISTLEY, HALDANE professzor, V. GOLLANZ és Mrs. CHESTERTON képviselte — többek között.

Amerikából Upton SINCLAIR, Theodor DEISER, Frederic MARCH és Silvia SIDNEY üdvözölte az összejövetelt.

Németországot az emigrációban élő Heinrich MANN, Lion FEUCHTWANGER, Ernst TOLLER és Leonhard FRANK képviselte.

A megszállott Csehszlovákia képviselője Egon Ervin KISCH volt, a világhírű riporter.

A konferenciának négy főtémája volt: 1. A demokratikus államok anyagi és erkölcsi erőforrásai. 2. A kis államok védelme. 3. A kultúra és az egyén védelme. 4. A támadásnak áldozatul esett kis népek hatékony megsegítése. Ezeknek megfelelően négy különbözőség alakult.

FÖLDES Ferenc *a kultúra és az egyén védelme* témával foglalkozó bizottság munkájában vett részt és itt szólalt fel a párizsi magyar írók és művészek, valamint az Üzenet folyóirat képviselőjében.

E bizottság ülését Francis JOURDAIN vezette és a felszólalók között volt Heinrich MANN, Louis ARAGON, Leonhard FRANK, Henri WALLON és a nem sokkal később a németek által halálra kінzött fiatal kommunista tudós, LANGEVIN professzor veje, Jacques SOLOMON.

Az Üzenet közlése nyomán idézzük FÖLDES Ferenc felszólalását, aki a következőket mondotta:

„A Párizsi Magyar Írók és Művészek és az Üzenet folyóirat nevében ki kell jelentenem Önöknek, hogy a Konferencia összehívóinak felhívása hűen fejezi ki érzéseinket és gondolatainkat. Ez nagyon is érthető. Egyszerű és igen fájdalmas okok azok, amelyek bennünket arra kényszerítettek, hogy külföldre jöjjünk. És ugyanezek az okok adják az erőt nekünk — noha megélhetésünkért mindennapi harcot kell vívnunk, hogy írásban és szóban védjük a magyar kultúrát, a magyar gondolatszabadságot és a magyarok jogait s meg vagyunk győződve, hogy amikor a magyar kultúrát, a magyar gondolatszabadságot és jogokat védjük, védjük az *emberi* kultúrát, az *emberi* szabadságot és az emberi jogokat.

Azért, hogy a szabad és demokratikus magyar kultúrát terjesszük és harcoljunk szellemi téren a fasizmus támadásai ellen, alapítottuk harcosszellempolitikai folyóiratunkat. És ma, a harmadik számunk megjelenése után, büszkén mondhatjuk, hogy folyóiratunkat mindenütt olvassák, ahol magyar olvasótömegek vannak, tehát az Egyesült Államokban, Kanadában, Romániában és Jugoszláviában éppúgy mint Magyarországon és Franciaországban.

Harcolunk és harcolni fogunk mindig a szólás- és gondolat szabadságért, a nagy magyar tömegek szabad és elmélyült kultúrájáért és az egyén szabad kifejlődési lehetőségéért.

De világosan látjuk, hogy a mai korról, a történelem egy döntő fordulójához érkezünk, tehát világosan látjuk azt is, hogy nem elégséges nemzeti vonalon harcolni a kultúra védelméért. Ma előtérbe kell helyeznünk a nemzetközi vonalon folytatott harcot! Mit csináljunk tehát?

1. Egyesítenünk kell minden intellektuális erőt, mely hajlandó megvédeni az emberi kultúrát a fasiszmus barbárságaival szemben.

2. Át kell alakítanunk ezt az egységet állandó és szilárd nemzetközi szervezetté.

3. Szoros kapcsolatot kell létesítenünk a nemzetközi munkásszervezetekkel.

4. Át kell térnünk a fasiszta anti-intellektuális elvek elleni elméleti vitáról a fasiszta ideológia elleni *propagandára*. Fáradhatatlanul és szünet nélküli propagandát... *Állandóan és rendszeresen* el kell árasztanunk a demokratikus és a demokrácia nyomait még mutató országok tömegeit röpcédulákkal és brosúrákkal. Meg kell ragadnunk minden propaganda lehetőséget; nagy nemzetközi gyűléseket kell rendeznünk az egyes országokban, de különösen Franciaországban és Angliában.

5. Meghatározott célú kampányokat és akciókat kell indítanunk, például bojkottot egyes fasiszta vagy félfasiszta újságok vagy folyóiratok ellen stb. Ezen a téren hatalmas feladatokat kell elvégeznünk!

Minden ország antifasiszta intellektuáljainak tömörülniük kell és felvenniük a harcot. Ha ezt nem teszik meg sürgősen ott, ahol erre lehetőség van, talán hosszú időre le kell majd mondaniuk erről.

Remélem, hogy ez a kongresszus az első lépés az emberi kultúra védelméért megindítandó nemzetközi gyakorlati akció útján” — fejezte be felszólalását Földes Ferenc.⁴

A felszólalások után a bizottság — amelynek munkájában FÖLDES Ferenc is résztvett — két albizottságot választott: egyet a világ értelmiségéhez szóló kiáltvány megszövegezésére, egy másikat pedig a propaganda módszereinek kidolgozására.

Ez utóbbi tagja volt hajdani professzorával, Henri WALLONnal együtt, FÖLDES Ferenc is. A bizottság a következő — a fasiszmus elleni széleskörű összefogást célzó egységfront-politika és a nemzetköziség jegyében született — javaslatot terjesztette a konferencia elé.

„A Konferencia javasolja:

1. A propaganda kiszélesítését azáltal, hogy egységet hozunk létre ezen intellektuális szervezet és a fasiszmus ellen harcrakész szervezetek között, különösképpen pedig a munkásinternacionálékkal, hogy így létrejöhessen az antifasiszta egységfront.

2. A demokratikus és a fasiszmus által fenyegetett országok közötti diákcserek, ösztöndíjas diákküldések és vakációs utazások segítségével visszaverni mindegyiküket, de különösképpen a fiatalok és diákok között ható fasiszta propagandát.

⁴ Földes Ferencnek az Üzenetben megjelent cikkeinek címét közli: Földes Ferenc válogatott művei. Összeállította, a bevezetést és a jegyzeteket írta Simon Gyula. Bp. 1957. 5. — „A béke, demokrácia és a kultúra védelmére” összehívott konferencián elmondott hozzászólásáról e gyűjteményben nem történik említés. Erre Markovics Györgyi cikkének (a *Resistance unie* 17. számában, 1972. január—március: *Contra la guerre et la fascisme. Ecrivains hongrois dans l'émigration 1939—1945.*) néhány soros utalása hívta fel a figyelmünket.

3. a) Felhasználni a propaganda minden eszközét: ilyenek a rádió alkalmazása, fontos aktuális problémákkal foglalkozó broszúrák és röpiratok rendszeres, időnkénti kiadása. A kiadványoknak a világ elé kell tárniuk, hogy a fasiszmus miképpen pusztítja a kultúrát, akadályozza az intellektuális szabadságot és fojtja el a tudományos igazságot.

b) Kiadványok, kiállítások stb. révén hozzásegíteni a politikai menekülteket, hogy intellektuális tevékenységük termékeit a nagyközönség elé vihessék.

c) Az antifasiszta bizottságok között időnként összejöveteleket szervezni, azonkívül gyűléseket, emlékünnepélyeket és népünnepélyeket rendezni.

4. Rávilágítani mindazon intellektuális hamisításokra, amelyeket többek között a fasiszta hatalmak elkövetnek. Rámutatni azok titkos forrásaira”.

Így szólt a konferencia által határozottá emelt javaslat, amelynek megalkotásában FÖLDES Ferenc is résztvett.

Huszonnyolc ország hatszáz küldöttjének viharos helyeslése közben nyert elfogadást a konferencia véghatározata, amely többek között kimondotta:

„A konferencia a világ tudatos intellektueljeinek kifogástalan egységét mutatta és ha a hatszáz kiküldött és többszáz csatlakozó alkalmazni fogja az értekezlet határozatait és mindent el fog követni, hogy saját országának közvéleményét felrzza a veszéllyel szemben, több erővel és több bizalommal nézhetünk a jövő felé.”⁵

1939 júliusában a francia forradalom százötvenedik évfordulóját ünnepli Franciaország és az egész haladó emberiség. „A párizsi magyar írók is a haladó francia irodalom és a francia forradalom melletti szimpátiájuknak adnak kifejezést, amikor folyóiratukban cikkeik egy részét a francia forradalomnak szentelik” — olvassuk az Üzenet utolsó, júliusi-augusztusi számában.

Ebben a számban a forradalomra való emlékezés jegyében jelenik meg FÖLDES Ferencnek „*Forradalom és filozófia*” című, a francia forradalom ideológiai gyökereit elemző tanulmánya. Ezt a tanulmányt „1789 és a gondolkodás” címmel, az Üzenetben nem szereplő bevezetéssel, a Kolozsvárott GAÁL Gábor szerkesztésében megjelenő *Korunk* című folyóirat is közli. (Ugyanebben az esztendőben, a 4. számban közölte a *Korunk* „A rasszizmus ideológiai szerepe” című Földes-tanulmányt.)

Amikor FÖLDES Ferenc a múltba tekint, mint minden írásával, a francia forradalomra emlékezéssel is a jövőbe mutat. „... az, ami a francia forradalom filozófiájában az egész emberiséget érinti — írja tanulmánya záró soraiban —, az a mai korban vált konkréttá, valóban aktuálissá, megvalósulást követelővé. E konkretizálódást lehetővé tette az a tény, hogy ma az egész emberiség szabadsága és testvérisége forog kockán. És e küzdelemre a filozófia, a dialektikus materializmus éppúgy edzi az agyvelőket, tudatosítja a szellemet és kovácsolja a fegyvereket, mint azt a XVIII. század francia filozófiája a francia forradalom érdekében tette.”⁶

⁵ Üzenet. A párizsi magyar írók folyóirata (Revue des gens de lettres hongrois à Paris). 1939. június, I/4. 121—125.

⁶ Földes Ferenc: *Forradalom és filozófia*. Üzenet. 1939. I/5—6., 191—195. — 1789 és a gondolkodás. *Korunk*, 1939. 7—8. sz. 594—602. Ennek nyomán közli: Földes Ferenc válogatott művei, 80—94., Válogatott írások, 107—118.

A háború kitörése hazahozza. 1939 ősze és 1942 tavasza között, ekkor hívták be munkaszolgálatra, mindössze két és fél esztendőt tölt itthon. Megpróbáltatásokkal teli, küzdelmekben gazdag, nehéz két és fél esztendőt.

Eközben — 1941-ben — jelenik meg a magyar marxista irodalomban immár klasszikusnak számító írása, a „*Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon*”.⁷

Se azelőtt, de azóta se mutatta be senki ilyen hitelesen, ilyen drámai erővel, a számadatok páratlan, meggyőző erejével a munkásság és parasztság kulturális kisemmizettségét az urak Magyarországon. E mű méltatása helyett hadd hivatkozzunk egy személyes tapasztalatra: másfél évtizedes főiskolai pedagógiai oktató munkánk során — amely közben minden évfolyam minden hallgatójával elolvastattuk e művet — hatása soha nem csökkent, meggyőző ereje nem kopott: ezek az egyszerű tömör okfejtések és számokkal, adatokkal alátámasztott megállapítások a főiskolai hallgatók számára mindenkor megfoghatóvá, megérthetővé tették azt, amit másképpen elhinni, elképzelni sem tudtak.

A helyzetkép, amelyet FÖLDES Ferenc munkája elénk tár, élő és drámai, a ma már szinte hihetetlennek tűnő is hitelessé teszik a számadatai. A helyzetkép bemutatásán túl azonban itt is, ebben a munkájában is marxista módján előre mutat: „A kultúra fokmérője az ember. Minél nagyobb azoknak az embereknek a száma, akik egy társadalom kultúrájában részesednek, annál nagyobb a társadalom kultúrája . . . A kultúrában való részesedés kétféle lehet: alkotó és szemlélő, termelő és fogyasztó. Az alkotott szellemi értékek, az alkotók és fogyasztók összessége: egy társadalom kultúrája . . .”⁸

Majd a végső konklúzió: „. . . a szegény néprétegek kultúrkérdése *kulturális síkon nem oldható meg*. Kulturális síkon, még a legmesszebbmenő eszközökkel is (mint a teljes ingyenesség, erősfokú általános segélyezés stb.) csak csekély eredmények érhetők el.

Tehát marad a *társadalmi* megoldás, melynek olyan helyzetet kell teremtenie, hogy a szegényparaszt és munkásrétegek társadalmi arányuknak megfelelően részesüljenek kultúrában.”⁹

FÖLDES Ferenc a kommunista párt megbízásából egyik szervezője, vezetője volt a Történelmi Emlékbizottságnak s az egész függetlenségi mozgalomnak. RÁKÓCZIRól írt cikket a *Népszava* történelmi jelentőségű karácsonyi számában, s utoljára még ott lehetett az 1942. március 15-i tüntetés szervezői, részvevői között.

Harminckét évet élt, harminc esztendeje, hogy eltűnt, elpusztult.

Amikor az évforduló alkalmából felidéztük életének egy eddig kevésbé ismert szakaszát — az Üzenetben tükröződő párizsi időszakát — nem tehattük ezt anélkül, hogy fel ne idézzük életét, példáját. Üzenet ez is, üzenet a múltból a mához: kultúrpolitikushoz, nevelőhöz, nevelthez egyaránt szóló üzenet, amely eredményekre és hiányosságokra egyaránt figyelmeztet és három évtized távlatából is példát ad, áldozatvállalásra serkent, emberséget sugároz — kommunista emberséget.

⁷ Újabb kiadásai: Földes Ferenc válogatott műve, 109—183., Válogatott írások, 13—94.

⁸ Uo. 85.

⁹ Uo. 87.